

4.1. Euroopa gaasituru areng

1960.-1970. aastatel kasvas gaasi tarbimine nii oluliselt, et kodumaine tootmine Euroopa suuremates riikides (Prantsusmaa, Saksamaa, Itaalia) ei suutnud enam kogu nõudlust katta. Holland, peale Groningeni maardla avastamist, nägi selles võimalust ning alustas laiaulatuslikku eksporti naaberriikidesse, millega algas rahvusvaheliste gaasi ülekandevõrkude väljaehitamine. Vaid Suurbritannia suutis toota kogu tarbitava gaasi oma maardlates ning säilitas „saare“ staatuse kuni 1990ndate lõpuni, mil alustas gaasi eksporti Kesk-Euroopasse.

Rahvusvaheliste pikamaa tarnete tegemiseks (eelkõige Hollandist Itaaliasse) oli vaja rajada kõrgsurve transiitorustikke. Torustike rajamine eeldas suuri investeeringuid, mille riskide maandamiseks kasutati *netback* printsiipi. *Netback* printsiip tähendas, et gaasi ostuhind lõpp-punktis jäi seotuks konkureeriva kütuse (nafta) hinnaga ning müüja tulu vähenes transpordikulu võrra ehk müüja maksis kinni kõik transpordikulud ning trassid kuulusid eraomandisse. Sellest tulenevalt tahtis gaasimüüja sõlmida pikaajalised lepingud kestusega 20-30 aastat. Pikaajaliste lepingute tingimustest saab täpsemalt lugeda punktis 4.4. Hollandlaste välja töötatud lepingud kujunesid nii populaarseks, et sama põhimõtte võtsid edaspidi kasutusele ka Venemaa ja Norra gaasimüüjad.

Konkureerivate gaasitrasside ehitusele andis hoogu juurde 1973. aasta esimene naftakriis, mille põhjustas OPECi²⁵ riikide naftaembargo vastuseks USA otsusele toetada Iisraeli sõjaväge Yom Kippuri sõjas. Nafta hinna tõus kasvatas gaasi konkurentsivõimet ning nõudlust. Kuigi 1973. aastal rajati esimene gaasitrass Norrasse, siis ka Siberi suured gaasimaardlad suutsid pakkuda Euroopale OPECist sõltumatut energiaallikat. Vaatamata külmale sõjale otsustasid Euroopa suurriigid kuni 30% gaasist tarnida Venemaalt. Teine naftakriis (1979) vaid tugevdas Vene gaasi konkurentsivõimet Euroopa kütusteturul.

Kõrgete gaasi hindadega kaasnes uute maardlate ja tehnoloogiate (LNG) arendamine toodangu suurendamiseks ja efektiivsete transpordiviiside leidmiseks. See viis 1980. aastate keskpaigas gaasi ülepakkumiseni ja hinnad Euroopas langusesse. 1989. aasta Nõukogude Liidu lagunemise ning kohaliku tarbimise langus suurendas Venemaa gaasi pakkumust Euroopas veelgi. Seega oli kujunenud

Euroopas gaasiturule märkimisväärne konkurents erinevate pakkujate vahel: Holland, Norra, Venemaa, Alzeeria ning Suurbritannia. 1992. aastal allkirjastatud Maastrichti leping käsitles muuhulgas ka gaasituru avamist konkurentsile, et tugevdada Euroopa üldist konkurentsivõimet.

Kuigi Euroopa esimene gaasibörs NBP²⁶ avamiseni 1996. aastal viis Thatcheri valitsuse juhtimisel alguse saanud riigifirmade erastamine ja gaasituru liberaliseerimine, oli Kesk-Euroopa gaasiturgude avamise survestajaks 1998. aastal loodud esimene Gaasituru Direktiiv. Euroopa gaasiturgude avanemine ja ühendamine kestab tänaseni (vaata ka joonist 3 punktis 1.4). Gaasituru regulatsiooni arengust saab täpsemalt lugeda punktis 4.5.

USAs algas turu liberaliseerimine juba 1970. aastatel ja kauplemispunkti (*hub*) põhine kauplemine sai alguse 1990.aastal (Henry HUB).

Euroopa Liidu energiapoliitika aluspõhimõtteid, Euroopa ühtset gaasituru mudelit ning Euroopa Liidu energiataristu arengut kirjeldasime täpsemalt esimeses peatükis. Seejuures mängib turu arengus erilist rolli Euroopa Liidu gaasituruga seotud võrgueeskirjade väljatöötamine.

²⁵ Naftat eksportivate riikide organisatsioon

²⁶ National Balancing Point